

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՆՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՆՆԻԱ ԸՆԲԱԹ 18. ՅՈՒՆԻՍ 1870

ԹԻՒ 888

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Ի թաղման հետեւ սպասեալ պատերազմը վերջապէս հրատարակուեցաւ Վաղղիոյ և Բրուսիոյ հզօր տէրութեանց մէջ։ Բնական այս պատերազմին պատճառը՝ առ երեսս, Սպանիոյ թագաւորական դահլիճն էր։ Երկու իշխանին մատուցուիլն է, այսու ամենայնիւ հիմնական պատճառը՝ այս երկու տէրութեանց մէջ տեղի ունեցած նախանշանդէմ կայսրութիւնն է։ որ պատերազմով միայն կրնայ վերջանալ։

Ընդդիմ իւր բարեկամական միջնորդութիւնը մատուց Վաղղիոյ կայսր, և կը հաստատեն թէ արտաքին գործոց պաշտօնեայ լրտ Կրանվիլ անձամբ ի փարիզ գալիս է, որպէսզի, եթէ կարելի է այս ահադին պատերազմին առաջը առնու։ Սիննայն մարզաւէր նպատակաւ, Սուսաց օգոստոս. կայսրն էս իւր արտաքին գործոց պաշտօնեայ Վորթլանդի իշխանը յուղարկած է ի փարիզ, սակայն կերել թէ այս մեծ տէրութեանց բարեկամական միջնորդութիւնը մերժուեւ է Վաղղիացոց կայսրէն։ որ Բրուսիոյ դէմ պատերազմ բանալու պատճառաւ մի կը փրկու։ ուր, Վերմանիոյ Կլէյն քը Լա Ռոս օրադիրը կըսէ որ, «Եթէ Վաղղիան կը պահանջէ հոգաբարձու ըլլալ իւր գրացի ժողովրդոցը, ապահով խաղաղութիւն մի երբէք չկրնար հաստատուիլ։ Ո՛վ որ պատճառաւ կը փնտռէ մեզի հետ կոխ ընելու, պատճառաւ պիտի գտնէ զմեզ ի պաշտպանութիւն»։

Կ. Պոլսոյ Լա Ռոս օրադիրը հետեւալ կերպիւ կը մեղադրէ Վաղղիան, որ չուզեց ընդունիլ Ընդդիմ խաղաղասիրական միջնորդութիւնը։

«Վաղղիոյ կառավարութիւնը՝ որ յանձնաւ կը զուգորդէր խաղաղութեան քաղցրութիւնները, որ 1856ին դաշնագրութեանը մէջ յատուկ յօդուած մի գրեւ թուաւ, որոյ զօրութեամբը յիշեալ դաշնագրութեան ստորագրող տէրութիւնները պիտի չդիմէին ի գաղանակաւ զօրութիւն նախ քան միւս կառավարութեանց միջնորդական դատաստանին ներքեւ»։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ Ք

Հետեւեալ կարեւոր յօդուածը՝ որ Սիննայն մէջ հրատարակուած կը տեսնեմք, Հոռոմ Լիւստոյն ապօրինաւոր և անիրաւ ընթացքը անմիտելի վկայութիւններով կ'ապացուցանէ և միանգամայն Պիոս Իննեորդին՝ Հակահաստեղծեան կաթողիկոս Զայոց խնդրոյն մէջ մեծապէս սխալելը կը հաստատէ։

Պիոս Թ. Բանաւանայտեմին 1870 Մայիս 20ին գրած Առաքելական բոլորոյն վրայ քանի մը խօսք։

Սուրբ Օգոստինոս քանադորանոց վրայ խօսելով կը գրէ, եթէ «Աստուածային նախախնամութիւնը սովոր է Բրիտանոնեական ժողովրդեան մէջէն ևս և բարի գործիչը դուրս հանել. զորոք օղբս է ի ծառ»։ «Ժուկ անսնոց հայրը, ի ծածուկ կը պատկէ»։ Վրիք ըզ. ճանախ կրօնէ. Վ. Գ. Եւ սուրբ Լիւստո անխաւեր և ոչինչ կը քարոզէ ան եկեղեցական դատարկիւրը որ յանցանայ հետ համեմատութիւն չունի։ Բարոյ. Վրիք. 7. Թիւ. 321։ Մանաւանդ թէ ուրիշ տեղ առանց խնդրելու թէ քանադորանք վաւեր ու արդար է, թէ անվաւեր և անիրաւ, թոյլ տրուած է կըսէ խորհուրդ մատակարարելու ևս և խորհելի բանադրեալի, երբ ծանր նեղութեան վտանգ կայ, սպիմքն է համարել կամ ընչից կտրուելուն, և պատճառն ալ վրայ կը բերէ, և եկեղեցոյ պատուիրանքը կըսէ ծանր նեղութեան տակ չարարտաւորէր։ Բարոյ. Վրիք. 7. Թիւ. 170։ Ուրեմն կրնայ ըլլալ որ Ս. Բիւրիմին հրատարակած եկեղեցական պատիւնը անարդար ըլլայ. կամ թէ այնպիսի պարագաներ գտնուին, որ անոր պարտաւորիչ զօրութիւնը լատիւս նեն, որով և Պիոս Թիւ. սպառնայած բանադրանքը ան-

գնելու իրենց վէճը, որ վերջապէս մեծ խորհուրդ (քոնկլէ) մի առաջարկած էր, որուն պաշտօնը պիտի ըլլար խաղաղասիրական կերպիւ վախճան մի տալ ամեն խնդիրներու և այս կերպիւ անկարելի ընել պատերազմի հրատարակութիւնը, Վաղղիոյ կառավարութիւնը, կըսեմք, մերժեց Ընդդիմ բարեկամական միջնորդութեան առաջարկութիւնը և նախամեծար կը համարի պատերազմին գիպուածական յաջողութեանը ապաստանիլ քան թէ խաղաղարար ձայնի ակնաշկիւնէ։ Ըսն մարդարեւից, դասէն չեմք որ Սատուայի պատերազմէն ի վեր կը զուշակէին այսօրուան պատահածը. ուստի դուցէ այս պատճառաւ է և վաւերի մեծ վստահութիւն ունենեմք ի վերայ խաղաղասիրական զգացմանց զորս շատ առիթներու մէջ յայտնեցին Վաղղիան և իւր կառավարութիւնն, որ չուզեցինք հաւատ ընծայել պատերազմի մը ի մէջ երկու մեծ ժողովրդոց, որոց օգուտները նոյնական երեցած են մեզ միշտ։

Ինչ և ըսելու ըլլան, ներկայ պատերազմը ծանր պատճառներէ ծագած չէ. ուստի կարծեմք թէ Վաղղիան մեծ պատասխանատուութիւն առաւ իւր վերայ։ Ընդդիմ բարեկամական միջնորդութիւնը մերժելով մանաւանդ այնպիսի խնդրոյ մի համար, որ կրնար գիւրութեամբ կարգադրուիլ»։

Եւրոպայէն հասած վերջին լուրերը կը ծանուցանեն թէ առայժմ Ընդդիմ, Սուսիան, Լուստիան և Սատիան համաձայնեւ են չեղբ մնալու և հարկաւոր միջոցներ ի գործ պիտի դնեն փոքրիկ տէրութեանց չեղբութիւնը յարգել տալու համար ի պատերազմէ կառավարութեանց։ Ըսն փոքրիկ տէրութիւնները և մանաւանդ Վելճիքան և Հոլլանտան՝ իրենց կողմանէ ևս զինուորական պատրաստութիւններ կընեն որպէսզի կարող ըլլան չեղբութիւններին հաստատուն պահելու։ Ինչպէս ի սկզբան զրուցուեցաւ թէ Վելճիքան Բրուսիոյ դաշնակից պիտի ըլլայ, (որովհետեւ Վելճիքայի թագաւորին որդւոյն Իլլանարի կոմսին լծակիցը) Հոլլանդէն իշխանին

հիմն յանձնառոյ համար ըլլան, կամ թէ դարձեալ Սուսի Լուստիանի վկայութեանը համեմատ զործ մը ըլլայ, որ կըսէ, եթէ «Հոռոմ իւր բանաւանայ իշխանութիւնը զոր»։ «Ժառութեանը մէջ չորքորթման պատճառաւ շատ անգամ իւր կամը օրինաւորութեան հետ կը չիմիտէ»։ Վասմ. Տրիս. Ժողով. Վրիք. Վ. Գ. Եւ առանց չորքորթման իսկ, երբ Բանաւանայտեմ օրուան մեծ մասը իւր քաղաքական իշխանութիւնէն հարկաւորած քաղաքացիներ դարձանց կը ծախէ, և իբրեւ եկեղեցոյ գլուխ շատ մը զանազան անթիւ ու կնիւտ խնդիրներ խնայարհին տան կողմէն հոն հասնելով՝ հարկ կը լըլըլըլը և ևս առանց ներկայ փամփուկէն մէջ, որ տիեզերական ժողովոյն պատճառաւ մեծամեծ վեճեր ու խնդիրներ պակաս չեն, արդիւր չկրնար ըլլալ որ առանց բաւականացու քննութեան չործ մը ըրած ըլլայ. այն կրնայ ըլլալ, և է իսկ. որնոր համառօտ կերպով մարտ սեպեցինք ցուցնել ի շինութիւն տկարամասայ և հրապարակաւ յանիրաւի վատահամարաւոր արգարութիւնը յայտնելու համար։

Ինչ է քահանայապետին ենթադրած յանցանքը, որուն համար «Հերձուածող և եկեղեցոյ դրկէն թօթալեւալ հրատարակել» կըսուեցաւ։ Անոր իմացածին համեմատ՝ հետաքննութեան շրջան մը ընդգէմ հրամանաց և իշխանութեան որոյ և է եկեղեցական իշխանաւորի, ևս և քահանայապետի. ուստի և վրայ կը բերէ, եթէ «նոյն հետաքննութիւնն այս յատկութիւնն ալ կ'ունենայ» որ «կ'իյնայ այն ուղիւ հաւատքէն՝ զոր կաթողիկէայք պիտի ևս դաւանիլ ծայրագոյն քահանայապետին յատուածու»։ «Ժուտ հատուածալ գերագահութեանը վրայ»։ Զարհուրելի ոճիւր. բայց մեղմով զանազանութիւն մը կայ նոյն առաքելական թղթոյն մէջ՝ որ խնդիրը պարզելու

եղբայրն է) այսու ամենայնիւ այս լուրը շատուողուցաւ։ Իսկ Պապիէն 1866ին եղած դաշնագրութեանց զօրութեամբը, Բրուսիոյ հետ միաբանութիւն պիտի պատերազմի ընդգէմ Վաղղիոյ։ Սին կողմանէ հանձնառեան՝ որ Բրուսիոյ դէմ գանդատներ ունի, կը պատրաստուի, կըսեն, Վաղղիոյ հետ միաբանիլ և հաւանականաբար իւր զօրքերը պիտի միաւորուին զաղղիացի զօրաբանակին հետ՝ Բրուսիոյ դէմ պատերազմելու համար։

Սատիոյ կառավարութիւնը թէպէտեւ կաշխատի հաստատուն պահել իւր չեղբութիւնը, սակայն ժողովուրդը մեծ համակրութիւն կը ցուցնէ ի նպաստ Բրուսիոյ, և Վաղղիոյ դէմ հրապարակական ցուցեր կընէ անպակաս։ Ինքեւնոյն կը ըրեն թէ՝ «կեցցէ՛ Բրուսիա, Ընկիցի՛ Վաղղիա»։ աղաղակները կը կրկնուին ամեն բերաններէ և կառավարութիւնը մեծ զժողովրդին կը կրէ ժողովրդեան այս աղաղակները արդիւնէն։ Իտալացոց՝ Վաղղիոյ դէմ ունեցած հակակրութեան պատճառը ուրիշ բան չէ բայց միայն կը զղիւնայ զօրաբանակին Հոռոմ մէջ մշտնջենաւոր կերպիւ մնալն և Պապին աշխարհական իշխանութիւնը՝ հոռոմայնի ժողովրդեան կամացը դէմ, բռնութեամբ հաստատուն պահելն է։ Բայց ըստ ամենայն երեւանց, Վաղղիոյ կառավարութիւնը պիտի փութայ իւր զօրքը Հոռոմն քաշելու, ոչ միայն իտալացոց համակրութիւնը և գուցէ Սատիոյ տէրութեան դաշնակցութիւնը ձեռք բերելու ակնկալութեամբ, այլ և յիշեալ զօրքը ի պաշտպանութիւն հայրենեաց գործածելու և անօգուտ ծախքէ մի աղաւտելու համար։

Հոռոմ եկեղեցոյն եպիսկոպոսները, կըսէ զաղղիական լրագիր մի, որոնք միշտ Բարոս ներշնչեալ են, այս օրերս հանդիսաւոր կերպիւ հրատարակեցին թէ Պապը անսխալ է։ Եւ իշխեալ եպիսկոպոսները չէին կրնար լուաղոյն ընտրել իրենց ժամանաւ, կը ինչու որ Վաղղիան իւր զօրքը Հոռոմն քաշելու համար հարկաւորութիւն ունէր բարեպատեհ առիթի

մեղի ձեռնտու կըլլայ։ «Սին հետաքննութիւնն» որ քիչ «յառաջ դատաւարութեանը կըսէ» ստուգիւ ծիսից մտքսին չէ, այլ բարեկարգութեան զորոք եթէ Բրիսա «ստուի փոխանորդը չկարենայ ամեն տեղ չափաւորել, «վարդապար իրեն յանձնուած կըլլայ բոլոր եկեղեցոյ կառավարութիւնը»։ Սիննքն հրամաններուն հիմը՝ որն որ հակառակութիւն կըլի, ծիսից փոփոխութիւն չէ եղեր, այլ բարեկարգութեան լուաղոյն որ «կըսէ» Հոռոմայն Բանաւանայտեմները այն ամեն արարողութիւնները որ ոչ ուղիւ հաւատքի և ոչ համեմատութեան հակառակ են, հաստատ պահել արժան համարեցան»։ Բայց եկուր նայէ որ իրեն ծիսից նկատմամբ աւարջութեամբ, որիւր քահանայապետները, և նոյն ինքն զուրջի տարիներու մէջ բարեկարգութեան նկատմամբ ալ զուրցած են։ Կըսէ Կիլիսիոյն Ս. Պապը «կանոնները մեզի կը տրուեն ոչ թէ մենք կանոնաց. հպատակք եմք կանոնաց»։ Թուղթ Վ. առ եպիսկոպոստունս Իլլիւրիոյ։ Սուրբ Գիւրգիսի Ս. Պապը, «նախնեաց հին կանոնները հաստատուն կը պահուին»։ Թուղթ Ե. առ եպիսկոպոստունս Լուկանիոյ։ Սուրբ Նիկիոյ Ս. Պապը. «Հոռոմէական եկեղեցւոյն իր ամեն զորքերուն մէջ սրբոց հարց հեղինակու»։ «Թեանը անկեղծաբար միշտ հետեւած է»։ Թուղթ Ե. առ կայսրն Միքայիլ և առ սուրբ Իլլիւրիոս։ Սուրբ Յովնոս Ս. Պապը. «Մենք ամեն բանը ըստ կանոնաց կը զործենք»։ Թուղթ Ա. առ Եւսեբիոսեանս։ Սուրբ Մարտինոս Ս. Պապը. «Եկեղեցական կանոնները չենք հրապարակել, ըստորոք կանոնաց պաշտպան ու պաշտպաններ ենք, չէ թէ զանապառուները»։ Թուղթ Թ. առ Բանթալին։ Սուրբ Լեոն Գ. Պապը. «չենք կրնար հրապարակել որչափ սահմաններ փոխել»։ Հատակաւոր թղթոյն որ առ կայսրն Լուիսիոս։ Սուրբ Զողիմոս

մը զոր նոյնինքը Պապը յանձնառու եղաւ տալու : Ուստի յուսամբ թէ Վաղղիոյ կառավարութիւնը այս առիթէն օգուտ քաղելով իւր տխուր բազդին պիտի թողու այս որդնահար կոճղը , այս խախուտ և տա- տանեալ շէնքը՝ որ կանուանի աշխարհական իշխա- նութիւն Պապին :

Եւրոպէոն կայսրը՝ որ ամսոյս 8-20ին պիտի մեկնէր սահմանադրուելու երթալու զօրքանակին վերին հրամանատարութիւնը իւր վերայ առնելու համար , ժարիզը պիտի չթողու բայց միայն երբոր թշնամութեան գործքերը սկսին : Կըհաստատեն թէ Վաղղիոյ նաւատորմը արդէն հասած է ՚ի Պալդիկ ծովն ընդ հրամանատարութեամբ մօսիս Պուէ Վիլ- լամը ծովագետին :

Ինչպէս Վաղղիոյ մէջ՝ նմանապէս ՚ի Վերմանիա զինուորական մեծամեծ պատրաստութիւններ կըլլան , և Հիւսիսային ինչպէս նաև Հարաւային դաշնակ- ցութեան զօրքանակները ազդասիրական մեծ ե- սանդեամբ կը ժողովին զերմանական դրօշակին ներքեւ : Հետեւաբար ընդդիմահարութիւնը սոսկալի պիտի ըլլայ :

ԱԶԳԱՅԻՆ

Հաւատարիմ աղբիւրներէ մեր ընդունած տեղե- կութեանցը նայելով , դժուարեամբ սրտի կիմանամք թէ Լեզիպոսի Լոաշնորդ գերա . Սէրոպ սրբա- զան Լեզիպոսը որ մեծ շնորհ գտած է նոյն երկ- րին իշխանութեան առջև , յաջողեր է ձեռք բերե- լու զհրամանագիրն՝ որով Լեզիպոսի Հայոց ազգին ունեցած 400 ֆետէն անմշակելի և զխօփին ան- րեր գետնոյն փոխարէն՝ բարձրագոյն խըտիվէն անձնական կալուածներէն նոյնչափ գետին պիտի շնորհուի ՚ի նպաստ մեր ազգին :

Եւրոպէոն յաջողեր է ընդունել զհրամանը՝ որով Լեզիպոսի Հայ ժողովուրդը աւել պիտի ըլլայ կոր- սուած այն 100 ֆետէն(1) բարեբեր գետնոյն , որ շատ տարիներէ ՚ի վեր անոր չորս կողմը դառնում ֆէլլահներուն հողերուն մէջ խառնուած ըլլալով , ազգը չէր կրցեր մինչև ցայսօր տիրանալ իւր կալ- ուածոյն և անորմէ օգուտ քաղել :

Բարձրագոյն խըտիվէն մօրդասիրական այս մեծ գործքերը և Լեզիպոսի հոգեւոր հովիւ գերա . Սէս- րոպ սրբազանին ազգասիրական զանազան ջանքը ար- դարեւ ընդհանուր ազգին շնորհակալեաց արժանի են :

(1) Միկ ֆետտէնը 7200 կաւցուցն է :

Պապը . Աս Սթոյն հեղինակութիւնը չընար հարց Սահմանադրութեանը հակառակ բան շնորհել կամ վա- խել : Թուղթ Ե . առ եպիսկոպոսոնս Վիլնայի և Կարպոսայի գաւառաց : Սուրբ մեծն Լեոն Պապը . « Վնհատատ և ոչինչ կըլլայ , ինչ որ հարց կանոնացը հակառակ՝ գործ տեսնուի » : Թուղթ Գ . առ եպիսկոպո- սոնս ժաշովին Բաղիւղիտի : Սուրբ Հիլարիոս Պապը . « յարգելի կանոնաց բարեխառակ նախորդիս դատաս- ստանին զէմ եղած բաները արժէք մը չունենան . . . » « որովհետեւ չենք ուզեր խառնալինդորիկ եկեղեցեաց » : Թուղթ Դ . որոնք միշտ պէտք է պահուին , « Լնչու որ սլաղով չէ թէ մինակ սրբազան աւանդու- » թիւններուն սահմանադրութեանը զէմ կըլինան չորի , « հասկա նոյն իսկ Ստատուտային սահմանադրութեանց » զէմ կանխորոշուի : Թուղթ առ եպիսկոպոսոնս Վաղ- ղիոյ : Գրիգոր Ը . Պապը . « աս բք և առաքելական ա- » թուր պատճառները լու քննելով շատ բաներուն թող » կուտայ . բայց ամենեւին իր վճիռներուն ու սահմանա- » դրութեանցը մէջ կանոնական աւանդութեանց համա- » ձայնութենէն չխտորի » : Գրիգ Բ . Թուղթ Ծ . առ Սանչիսո թագաւոր Արաղոնացոյ : « Դէմ կանխորոշուի » : Թուղթ առ եպիսկոպոսոնս Վաղ- ղիոյ : Գրիգոր Ը . Պապը . « աս բք և առաքելական ա- » թուր պատճառները լու քննելով շատ բաներուն թող » կուտայ . բայց ամենեւին իր վճիռներուն ու սահմանա- » դրութեանցը մէջ կանոնական աւանդութեանց համա- » ձայնութենէն չխտորի » : Գրիգ Բ . Թուղթ Ծ . առ Սանչիսո թագաւոր Արաղոնացոյ :

Արք . առ ամեն վկայութիւնները մեղի կըսորվեցնեն եթէ չէ թէ մինակ այլեայլ արարողութիւնները հապա նոյն իսկ եկեղեցեաց սլաղայլ բարեկարգութիւնները « որ ոչ ուղիղ հաւատքի և ոչ համեստութեան հակառակ են » : պետք է ՀԱՍՏԱՑ ՊԱՆԵՆ ԱՐԺԱՆ ՀԱՄԱՐ ՊԻՐՈՍ Թ . Բահանայայտ : Այլ թէ ՚ի դառնալն րեկիքստերուս ըստած կոնդակաւ չափաւորուած բարեկարգութիւն- ները ուղիղ հաւատքի և համեստութեան հակառակ չեն , անկէ ալ յայտնի է , որ մենք ինչուս 1867 Յուլիս 12 թիւնցմով վարդեպետք , և մինչև այս օրս Մեղիքիւն :

Մանչ-Մէն թիւ 1285 իւր թերթին մէջ Մշեցի զապթիէի մը՝ Մշոյ խապիւղ և Կերըլտէր գիւղե- րու մէջ տեղը Հայ կնոջ մը վերայ ըրած բարբառ- սական բռնութիւնը պատմելով հետեւեալ կերպիւ կըմեղագրէ զԽրիմեան Ս . Պատրիարքը . յառաջ բն- րելով թէ մինչև ցայսօր կարող չեղաւ Հայաստանի ազգայնոց ցաւալի կայսրութեանը դարման մի տանելու :

« Մեք , կրտէ , խրիմեան սրբազանին գովութիւն- ներ տալով , հրեշտակաց կարգը անցուցեր և մինչև յերկինս բարձրացուցեր էինք զինք . բայց այժմ կըհարնմք » : Հայրիկին թէ Հայաստանի նկատ- մամբ ինչ տարբերութիւն կայ իւր պատրիարքու- թեան և Պողոս սրբազանին պատրիարքութեան մէջ : Միջոց ուրեմ իւր ջանքը , իւր զգացմունքը և իւր գործունէութիւնը :

« Կըհարնմք » Ս . Հայրիկին , կըյաւելու , թէ այս զազանական գործքերը օրյառաջ արդիւնելու համար ամեն կերպ ջանք ու անշահասիրութիւն ՚ի գործ քնե- լով վերջին ճգամը աշխատելու պարտական է թէ ոչ . և իւր այս պարտքը կատարելու պատրաստ է թէ ոչ . և կրնայ կատարել թէ ոչ : Եթէ պարտական է , եթէ պատրաստ է և եթէ կարող , ո՞ր օրուան և ո՞ր ժամու կըսպասէ » :

Մանչ-Մէն ազգասիրական հոանդը և ֆարեկցու- թիւնը անշուշտ գովութեան արժանի է . սակայն կարծեմք թէ խրիմեան Ս . Պատրիարքէն՝ իւր կարո- ղութենէն աւելի բան կըպահանջէ , ո՞ր մնաց իւր ջանքը , իւր զգացմունքը և իւր գործունէութիւնը ըսելով , « Խորին Սրբազնութիւնը » որչափ և դժուար- եայ ու ջանասէր ըլլայ , նախկին Պատրիարք ամ- նապատի Պողոս սրբազանէն աւելի բան մի չկրնար ընել . որ է ազեկուողի մատուցանել Բ . Երան և աղաչել զկայսերական կառավարութիւնը որ մարդա- սիրաբար հոյ տանի Հայաստանի մեր ազգայնոց վե- րայ ՚ի խրեմեն գործուած բարբարոսութիւնները զարդեցնելու և յանցաւորները՝ օրինաց խտուած զատմելու : Պողոս սրբազանը՝ իւր պատրիարքութե- ժամանակ քանի մը անգամ այս մտքը աղիքսաղիր ըրաւ և անձամբ Բ . Գրիգոր երթալով բարձրագոյն Ս . Երան Լեզիպոսի մատուց պայն , և բանիւ բերանոյ ևս հարկաւոր եղած թախանձալի աւաշաքը ըրաւ , Հետեւաբար Ս . Հայրիկին ըրածը և ընելու բը աս- կէց աւելի փրկար ըլլալ :

Կրցալիք որ Մանչ-Մէն տակաւին նոր կըհաս- կընայ թէ խրիմեան սրբազանին և Պողոս սրբազա- նին պատրիարքութեան մէջ իրական տարբերութիւն մի չկայ ՚ի մասին ազգասիրական ջանից , զգացմանց և գործունէութեան : Բայց և այնպէս օրախ եմք

ըն՝ Մարտինները՝ Ստորինները նոյնեքով կըվարուին : Ուրեմն ծխաց համար հետաւութիւն չհամարուած , բարե- կարգութեան համար ալ չընար համարուի . և փոխու- ուած բարեկարգութեան վրայ հիմնուած իշխանութիւնն ալ կանոնաւոր չեպտուիր . ուստի և վարդապար կըլլայ ըսելը , թէ « պատրիարքին ըստ օրինի կատարուած և « մեղմ հատուտուած ընտրութիւնը տարակուսի տակ « զրին » : Որովհետեւ ան ընտրութիւնը որ նախորդացը իրաւունց և արտօնութեանց յաջորդ ըլլալու համար կատարուած էր , իր արդիւնքը չունեցաւ : Եւս առաւել վարդապար կըլլայ ըսելը , թէ « օրինաւոր պատրիարքին և անոր տեղ փոխանորդութիւն վարդին » իշխանու- թիւնն արհաւիրուեցին , անոր վճիռները խտուցնելով ընդունել չուեցին » :

Իսկ իրենք վրիճարայնային անխախտ անուանեցին՝ ըսելը , որնոր նոյնպէս ՚ի 24 Պետրիար տարուոյս առա- քելական թղթոյն մէջ գործածուած էր , երբ միայն Հեռա- զրով կրնար աս տեղացը զիպուածուցը տեղեկանալ , և ան ալ մինակ զրարտողաց միջոցաւ , կարող էր արգ- եօք համարձակ կրկնել , և իբրեւ խօսիցը հաստատութիւն վրայ բեկել , եթէ « նոյնը գործքով հաստատուեցին , երբ չէ թէ միայն « իրենց որոշեալ իրաւատութեան ժամա- » նակն անցնելէն ետքը հաւատացեալ խտուովանու- » թիւնները լսել յարատեւեցին , այլ նաև նոյնն ընելու » « յանդիմանեցան կախարչութեան վճիռ տրուելովն այն « իշխանութենէն բոլորովն արգիւեալ ևս ըլլալէն ետքն « ալ » : Ինչու որ փոխանակ առաքելական նուիրակին անթեմեալ պատմութիւնը վատահոգեամբ հաւատա- լու , և անի իր առաքելական թղթոյն մէջ լսողաց զար- մացմանը համար ըստ կարգի յիշատակելու , կարող էր պահանջել անկէ , քահանայից յիշ Մարտի անոր ուլ-

որ իւր սխալը վերջապէս կիմանայ և կրիտատվանի թէ և քիչ մը անպահան . զի ըստ առածին՝ լաւագոյն է անազան քան երբեք :

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ըզգային վարչութիւնն՝ իւր յանձն առած առ- ժամանակեայ պաշտօնին գործադրութեանը ձեռնար- կած միջոցին հրատարակած յատակագծովն ազգին յայանած էր արդէն թէ՝ մինչև որ տուրքի խնդրոյն օրինաւորապէս բաշխման եղանակը , երեսփոխանա- յան ժողովէն որոշուի , կեդրոնական սնտուկի ներ- կայ տարւոյ օտիպողական ծախուց հաշուէկշիռը դի- մաւորելու համար մօրենակ թեթեւ տուրք մի հաւա- քելու անհրաժեշտ կարեւորութիւնը զգացած էր :

Հետեւապէս ազգային վարչութիւնը այսպիսի ծանր խնդրոյ մը վրայ երկարօրէն խորհրդակցելէ ետեւ , իւր այս մասին ընելիք տնօրէնութիւնը ազ- ցային Սահմանադրութեան արամագրութեանը հա- մաձայնելու համար որոշեց :

Եւս Սահմանադրապէս ազգային տուրք վճարե- լու պարտական եղող բոլոր ազգայիններէն առ հա- սարակ 25 դուրուշ պահանջել իբրեւ ազգային տուրք ներկայ Սահմանադրական տարւոյ 1870 Մայիս 1 1871 Մայիս 1 :

Երկրորդ՝ որովհետեւ ըստ տրամադրութեան ազ- ցային Սահմանադրութեան երեսփոխանական ընա- լողք պարտական են դոնէ տարին 75 դուրուշ տուրք վճարել , իրենցմէ ալ այս գումարը մօրենակ կեր- պիլ պահանջել , իբրեւ ներկայ տարւոյ տուրք :

Երրորդ՝ երեսփոխանական ընտրողներէն այն ան- ձինքն որք 75 դուրուշը միանգամայն վճարելու դժ- ուարութիւն ունին , այնպիսիներէն երեք բաժինով պահանջել այս գումարը , իւրաքանչիւր բաժինը 25 դուրուշ ըլլալու պայմանաւ :

Չորրորդ՝ երեսփոխանական ընտրողաց և ընտրող չեղող ազգայնոց շրջակները թաղական խորհրդոց ձեռամբ պատրաստուելէ ետեւ , հետեւական խորհր- ղոց կողմանէ կարգեալ և երաշխաւորեալ կեդրոնա- կան հաւաքիչներու ձեռք պիտի հաւաքուի տուրք :

Հինգերորդ՝ ազգային տուրքը վճարող անձանց անուններն պիտի հրատարակուին :

Հայտնի է թէ ազգային վարչութիւնը՝ իւր այս տնօրէնութեամբ չէ թէ տուրքի խնդրը յուղելու ձեռնարկէ առանց երեսփոխանական ժողովոյ որոշ- ման , այլ ազգային գործոց ժամյառաջ բարեկար- ղութեանը մասին , բոլոր ազգային ունեցած բաղձանքն կատարուելու ժամ համար ազգային տուրքը հաւաքե- լու իրաւունքն ՚ի գործ դնելու անհրաժեշտ պարտա-

ղած յայտարարութիւնը լսել , ու անանկով տեղեկանալ խնդիրները պաշտօնելու մէջ անոնց յարատեւելուն սխա- ռաւապը թէ արդեօք անկախութեան կարծեքովը , չէ նէ ստիպողական հարկի մէջ եկեղեցիէն թող արուած իշխանութեամբ կըյարտուեն : Պահանջել անի կը- տեմ , ալեւսից և բողոքմանց ճամբան հպարտակալը առջև արդէն իսկ դուռուած ըլլալուն համար :

Աս տառապիտալ ազգը ներուած իր հովուէն , անոր չէ թէ կաթողիկոս չէ թէ նախադաս , հապա ամբողջաւոր նստելն ՚ի վրի , ալեւս ու պաշտօնաւոր կընէ տուրք ա- թուոյն . և աս վերջին ժամանակները ազգային եպիսկոպո- Ստոյն ներկայութենէն յոյս առած , անոնց միջնորդու- թեանը կըլլալ , անոնց առ այս սահմանուած մասնաժո- ղոյն կընեկայանայ , անոնց խոտմանցը վատահա- ցած , բայց միանգամայն համարձակութիւն չունենալ- նին իմանալով , աս սխալաբան ու քահանայապետին ի- մաց կուտայ , և զանոք համարձակութեան ընելու կերպը որդիական համարձակութեամբ ու վատահոգութեամբ կը- ցուցնէ , և ասով մէկ տեղ իր հովուին թեթեւութեամբ ըր իրմէ յափշտակուած իր հինաւանդ իրաւունքները չթողու կամքը կըյայտնէ . ան իրաւունքները՝ որ իր ազգայնութեան կնիքն է և հոգին , որոնց կորուստը ազ- ցայնութեան կորուստ է . բայց ամենայնի փոխարէն պատասխան կընդունի , թէ « աշխարհականները եկեղե- ցիէն իրենց համար հաստատուած սահմանը չանցնին » : Միթէ երկու կշիռ կըզործածէ Հովուը , ուրիշ կերպ զօ- րաւորին , և ուրիշ կերպ տկարին իրաւունք առաւով Եւ- րոպա տկարութեանց հետ դաշնակցութեանց կըմտնայ , և նոյն իսկ Արեւմտեան եկեղեցեաց վրայ ունեցած իրա- ունքները կըյափաւորուին . իսկ Սրեւելեան ազգերը իր

կանոնները կը կատարէ, անտարակոյս այս բացառութեան պատճառներն երեսփոխանական ժողովը համարաւորութեան վերապահելով:

Ազգային վարչութիւնը աներկրայ է որ բոլոր ազգային Պատրիարքարանի պրամական վիճակը գիտնալով, հաւաքելները ներկայացած ժամանակ պիտի բարեհաճին իրենցմէ պահանջուած փոքրիկ գումարն անմիջապէս վճարելով, ազգային պործոց օր յառաջ բարեօրման նպատակէ:

Կ. Պոլիս, 3 Յուլիս 1870

(Գրէ-)

Դ. Պատրիարքարանի Հայոց:

ՀԱՄԱՐՈՏ ԲԵՐՈՍՈՒՆԻԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ըստ դատաւորեան Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցւոյ, յատուկ ի պէտս դարձանց Հնդկաստանի եւ Զուդալ:

Այս պատուական մատենանք՝ որ թվածաւ 1000 ցանկ կը կարգաւորուի, գրաբար պարզ լեզու և հարցապատասխան էաւ շարադրեալ է ի գերապատու տեղ Զոհաննէս խաչկան խաչապատկ առաջ Բաշանայէ կապուածայու և տպագրեալ յամին 1870 արդեամբ և վերատեսչու թեմաի նորին ի յիշեալ մայրաքաղաքի ի նորահաստատ տպարանի իւրում:

Պատմական և Ստատիստիկական հեղինակն՝ իւր այս աշխատասիրութեանը մէջ զոր նուիրեալ է վեհափառ Տ. Տ. Գեորգիայ Զորորդի սրբազնատուր Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, Հայաստանեայց ուղղափառ ոտոր Եկեղեցւոյ դատան թիւնը դիւրինաց կերպիւ մանրա մասնաբար կը բացատրէ, յաւելցենով զպատճառն որոյ վասն ի վեցն Յունուարի կը կատարեմք զոտն Եկեղեցւոյ և Մկրտութեան Բերտուտի, և կը հաստատէ թէ Յունաց եկեղեցին ևս մինչև ցնդեալապատճառներէ զորն մեզի հետ Յունուարի ճին ի մինչեւ առաջ կը կատարէր ըզ յիշեալ երկու տոնախմբութիւնները: Գարծեալ բազմահոտ հեղինակը յառաջ կը բերէ իւր այս երկասիրութեանը մէջ լատինաց եկեղեցւոյն ունեցած հիմնական սարքեր: Թիւնները Հայաստանեայց ուղղափառ եկեղեցւոյն հետ: Այս սարքերութիւնները, որոնք սուրբ Գրոց համաձայն չեն և մինչև ցամ Տեառն 1414 չկային կըսէ, հետեւեալներն են:

Ա. Զրկումն ժողովրդոց ի սուրբ արեւնէ Հաղորդութեան:

Բ. Խառնումն ջրոյ ի բաժակ խորհրդոյ որոյ պատարագի:

Գ. Յանքումն ի հանգանակս հաւատոյ՝ գրառոյ եւ յորդոյ:

ունեցած իրաւունքին եւ չափու ծայն անգամ վերցընելը իրենց յանցանք կըսեալ: Եւստի և քահանայիցմէ՝ որոնք որ սոս ամեն եղածներուն զարման մը հոգալու եւ լած են, և հոյոց կարտեան վառողը կաղաղակեն, և չէ թէ հոյոն օրինակ, այլ վիճակին տիրող հովանի դէմ զանգատ ու բողոք կ'ենն օրողներուն ոչնչութիւնը բողոքայտ յայտնուած է՝ կըսուի:

Առաքելական նուիրակ մը կըրոր ծագած վճի մը պատճառաւ տեղ կը կատարուի, ինչպէս Մ. Բիւրմը եկու «Հարկը խափանելու ու վերջացնելու համար» հարկ կըլլայ իրեն զուշաուր քննութեամբ իրողութիւնը ծանցեալ, երկու կողման մարդիկը լուի: Մ. Բիւրմը ալ զայն ինչոյ մը մէջ՝ որ ազգին կենաց ու մահու խնդրին է, ինչոյն ինքնութեան յոյսով, և մէկ կողմը արդէն առանց քննութեան յանցանք դատելով, սոսկ քահանայիքը և անոնցմէ ալ զոմանա՝ գլխաւոր ենթա գրեւով, քիչ անգամ անոնց հետ խոսակցութեան կը մտնայ, և խոսակցութիւնն ալ արդէն կըրպատուած: Եւստի և անփոփոխ կամքի մը վրայ հաստատուած սա կըլլայ որ՝ իրաւունքը և ազգութիւնը պահանջող ժողովորդը թողուի անխնամ առանց քահանայական սուշ տաման: Երուն դէմ քահանայ Գլխաւոր Կարեւորին խօսքը կը կենած ըլլալուն համար, թէ կամքի նոյնք լինել ի Բիւրմատեմ վասն եղբարք մերոց և ազգականաց ըստ մարմնոյ, որոյ որդեգրութիւնն և փառքն ևսյն, ուղղափառական են, «մեր նուիրակն ընդ յիսնայն» կըսուի:

Աս ընդգրկութեամբ ըսինք քահանայից թոյն՝ որ նոյն ժամանակ կըսուենութիւն կ'են, որոք մասը Ստատիստիկ կը կարգաւորուի, և նոյնչափ ալ Մ. Բիւրմը կային: Իսկ մնացածը աշխարհիկ քահանայ կ'են: Բայց ինչպէս որ յայտնի է ամենուն, Պոլսոյ մէջ թէ՛ Ստատի-

Տ. Գլխաւորութիւն: Պետրոսի օք անդր քան զոր վկայէն սուրբ Գրք:

Ե. Արդեւումն ժողովրդեան՝ յորքեցման Ս. Գրոց:

2. Բաժանումն Երաքական քաւարանից՝ յիսն: Պիտմանքն հեղինակը Մ. Գրոց վկայութեամբ, մի առ մի կը բերէ եւ կը զատապարտէ Հոռոմի եկեղեցւոյն յիշեալ հիմնական տարբերութիւնները եւ կըլաւնցնէ: Երկուստեանց եկեղեցեաց մէջ Յունաց եկեղեցին՝ ըստ մասանց հաւատոյ մերձաւոր եւ զոգչիլ դասակարգից և մեր եկեղեցւոյն:

ՀԱՅԵԼԻ ՓԵՐՐԻԿ

Յարում պատմիչքն գեմբա խնամա Ստատիկ առ աներկաւ բնութիւն ազգի մարդկան, գմուր վիճակ սոխարմիւ, զանցս հինեւնոր Հնդկանայոց եւ զողորմելի վիճակ մեր: Եւստիստեան քաւարան:

Այս տողերէն կը տեսնուի թէ յիշեալ մատենիկը՝ զոր տաղաքաւեալ է վերնյիշեալ Խաչապատկ առաջ քահանայն կալիարայոս, ուշադրութեամբ կարգաւոր արժանի՝ օգտակար երկասիրութիւն մըն է եւ ազգաւիրական արդիւնք վրայի սրտի: Ուստի տարակոյս չունիմք թէ իւրաքանչիւր հայրենասէր ազգային յօժարամիտ պիտի փափաքի աչքի անցնելու զնորատիպ այս գրքիկը:

Ի յոյս բեժանցեալ ի կալիարայ, արդեամբ եւ վերատեսչութեամբ հեղինակին ի նորահաստատ տպարանի իւրում, յամին 1869:

ՀԱՅԱՐՈՒՄԻԿ ԳԻՇԵՐՆԵՐ

Այս արապական գուարձալի վկայէր, որ ուրաւալ վեց հատորներէ պիտի բաղկանան, մարտը աշխարհաբար լեզուով կը բարգմանուին ի գաղղիակաւնէ՝ աշխատասիրութեամբ պատուելի պարոն Մ. Մաւուրեանի եւ հետգետե պիտի հրատարակուին ի Տեառն տպարանի Զմիւռնիոյ:

Առաջին հատորը՝ որ 223 էրես բաղկացեալ է, արդէն հրատարակուեցաւ պատուական բրդով եւ պայծառ տպագրութեամբ, ու կը վաճառուի ի վին 13 դուրոյն: Ամբողջ գործոյն բաժանորդագրութեան արժեք 75 դուրոյն է: Իսկ Թշուառք ու Գաղտնիք Գաւրի վիպասանութեանց բաժանորդաց համար 70 է:

ՀԵՐԵՐԵԿԵՆ ԼՈՒՐԻ

Պրիւ, 13-25 Յուլիս 1870:

Կայսրը ի տեղեկութիւն ժողովրդեան յայտարարութիւն մի հրատարակեց որուն մէջ յառաջ կը բերէ

հանք և թէ՛ Միտիարեանք զեւ միարանտուն կենար չեն հաստատած: Ինչ էր ուրեմն Ստատիկանց համար առանձին ուղեւորական պաշտօնը՝ որ տրուէր է սոյն առաքելական նուիրակին, և ինչպէ՞ պիտի գործողը: Եւ թէ՛ նոյն իսկ հաստատութեանը թեր: Թեանը համար անգործադրելի մնաց, ինչպէ՞ ապա «միւր իւրողութեան վանաց ուղեւորութեան պաշտօնին գործադրութիւնն արդիւնքից՝ կըսուի: Որոնք թէ՛ լուիստ հոռ ընդհանրապէս գրուած է, իբր թէ երեսունութ քահանայք տղ գործադրութիւնը արդիւնք ըլլան, բայց ուրիշեալ Ստատիկանց համար միակ կը մանաւորէ, մանաւորը թէ վրայ կը բերէ օք ոչ ասոնց մտքն չատ հեռու գտնուեցան այս մեր քաղքին մէջ եղածները: «Որովհետեւ, կըսէ, ասոնք ոչ միայն մեր կողմանէ իրենց վանքին խրկուած ստաքելական ուղեւորութեան ընդգրկուեցան, ինչպէս իրենց եղբարքները յԱրեւելոս»: Ինչ էր արդեւ Զոռոմ բնակող Ստատիկանց յանցանքը որ այցելութեան կենթաբերուին: Կամ թէ՛ ո՞ր նախընթաց դատաստանը վերեւ կատարածուոր դատած է, որ այսպիսի աշխարհաւոր պատուական տուած են: Որովհետեւ արտաքոյ կարգի ուղեւորութիւնը յայտ է թէ արտաքոյ կարգի յանցանքի մը գաղափար կուտայ, և վանաց ու միարանութեան համարու կաղարտէ, որուն կենսական ետքը թէ՛ պահպանութեանը և թէ՛ պաշտպանութիւնը ի բնական օրինակ պարտէ: Բայց աս պարտաւորութիւնը կերեւի թէ ստաքելական թղթոյն հեղինակը ծանցեալ չուզեր: Եւ որովհետեւ աս պահպանութիւնը ձեռք բերելու համար երբ ա՛նէ միւր ի գործ գրուեցան և անօգուտ եղան և վերջապէս Հոռոմը ձգել երթալու ստիպուեցան: «Առանց հրաման խնդրելու մեր ազգէն խոյս տուին» ըսել կուտայ քահանայապետին: Բայց առեւի զարմանալի է անոր նոյն իսկ կեանքի պահպանութեանը համար ընէ:

Բրուսիոյ դէմ ունեցած Գաղղիոյ դանդառները:

Խուսայ կառավարութիւնը ըրոր տերութեանց շրջաբերական նամակ մի յուղարկեց, որ կը ծանուցանէ թէ օգոստոս: Չարը իւր ամեն ջանքը ի գործ դրաւ պատերազմին հրատարակութիւնը արդիւնք չհամար: Բայց մեծապէս կը ջախի որ իւր ջանքը յաջող վախճան մի չունեցաւ: Եւստիստեան վեհափառութիւնը թէ՛ Ռուսիոյ օգուտները փաստ մի չկրեն այս պատերազմին: Եւստիստեան չէր գործարարութիւն մի պիտի պահէ օրօգնել կարելի ըլլայ հաշտութիւնը շուտով վերա հաստատուելու:

Խաւիսան ևս իւր կողմանէ պաշտօնական կերպիւ յայտնեց թէ չէր պիտի մնայ ի պատերազմին որ հրատարակուեցաւ Գաղղիոյ և Բրուսիոյ մէջ:

Գաղղիոյ Պաշտօն, ինչպէս նաեւ Բնդղիոյ Պաշտօն հարկերին 4ի բարձրացուցին իրենց գրաման գեղչիւր (ըսքոնթո):

Փարիզի պաշտօնական օրաղիւրդ Գաղղիոյ տրտաքին գործոց անտուշ Կրամօն գրքին մէջ պաշտօնական գրուածք կը հրատարակէ: Երուն մէջ յիշեալ պաշտօնեան յառաջ կը բերէ Բրուսիոյ խորամանկութիւնն, ներք և կապացուցանէ թէ պատերազմին պատասխանատուութիւնը անոր պիտի վերաբերէ: Գաղղեան կը յայտնու Կրամօն գրքը, Եւստիստեան տերութեանց հաւատարակութեան գաղտը իւր ձեռքը առաւ: Եւստիստեան ժողովրդոց կը վերաբերէ: Եւստիստեան դէմապառնակը կը ըլլայ թաղաւորական ցեղի մը չափազանց կերպիւ մեծնալով:

Վիեննա, 13-25 Յուլիս:

Բրուսիան և Բնդղիան, ապահովելով զՏանիմարքը թէ իւր երկրին գաղտնալիտ չըլլայ, այս փոքրիկ տերութիւնն ևս փութացաւ իւր չէզոքութիւնը հրատարակելու: (Եւստիստեան թէ Տանիմարքի թաղաւորին մէկ գուտորը Ռուսիոյ թաղաւորանք իշխանին լծակիցն է և մէկ գուտորը Բնդղիոյ թաղաւորանք իշխանին կողակիցն է:)

Բրուսիոյ իշխանը՝ այսինքն Կիլիւր թաղաւորին գահաժառանգ որդին վաղը Պերլենէն պիտի մեկնի: Հարաւային զօրաբանակին վերին հրամանատարութիւնը ձեռք առնելու համար:

Յառաջամարտի կռիւ մի (Էսքադմուշ) ամսոյս 12-24ին տեղի ունեցաւ Կիւէպլիէր քաղքին մօտ ի մէջ բրուսիացւոց և գաղղիացւոց և այս ետքինները քաղաքեան տասը մարդ կորուսանել է տու:

Փարիզէն կը ծանուցանեն թէ այս մայրաքաղաքին շրջապատը այնպիսի կերպիւ ամրացուցած են որպէս զի անկարելի ըլլայ զանիկա առնուլ:

Եւստիստեան իրաւունքը ընտրուել պահանջուեցաւ: Գաղտնեան արքայախոյրոյն Հոռոմայ մէջ կենար վերցնելու, խօսքով ու գործով տպաւնալի կար: Եւստիստեան չէր, որ «առանց քահանայապետական հրամանի ժողովը թողով մեկնի ու երթայ»: Որովհետեւ բանադրուեցան ալ չէ թէ այսպիսիներուն, հապաւանդատուած դատաւորաց համար սահմանուած է: Եւստիստեան արժանի է, ինչպէս երեսունութ քահանայից մէջն Ստատիկանք առանձին նշանակ ըլլան, ասանկ ալ առանց քահանայապետական հրամանի ելլող երկու ազգային Եւստիստեանոյ մէջն Գաղտնեանը կը յիշուի և Պահապարեանը կըսուի: Եւստիստեան և միւր անոնք թողցին:

Այսպիսի ուրեմն կ'աշխատանք ծանցելութեանց վրայ հիմնած սպառնալիքը, և անիկ հետեւեալ գործադրութիւնը ձիւղ ան գաղափարը կուտայ, որ սուրբ Օգոստինոսին է և խօսքերնուս սկիզբը յիշեցնէ: Կամ գարտիմալ Բալլալիլիոյն որ անիկ քիչ ետքը զրաժ կ'իջէ: Եւստիստեան Հոռոմայ բանալուց իշխանութեան չարաւոր գործածութիւնը: Արդ եթէ սուրբ Լիւուորին խօսիլը համաձայն, որ վերը մէջ տեղ բերինք, ծանցելու պատիւները ոչինչ կըլլան, թէ՛ որ թեթեւ յանցանք համար սահմանուած են, որչափ ևս առաւել առանց յանցանք տրուած պատիւները ոչինչ պէտք է համարինք: Մաւաւանք եթէ ոչինչ ալ չենթադրենք, սակաւին ըստ սկզբին զոր սուրբ Լիւուորը կը յիշէ, ազատ ենք ըստ խղճի այնպիսի բանաւորանքի մը զմեզ ենթակայ համար: Եւստիստեան վախճանը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ազգին ըստ եկեղեցական կանոնաց և օրինաւորապէս մինչեւ 1867 վայրած իրաւանց յայտնի բռնաբարութիւն, և ազգին բարոյական կենացը դաւաճանութիւն:

